

Agrovoc descriptors: legislation, agriculture, food production, biodiversity, genetic resources, cultural values, environmental protection, natureconservation

Agris category code: A01, D50, P01

COBISS koda 1.02

Usklajenost slovenske okoljske in kmetijske zakonodaje na področju ohranjanja genskih virov v kmetijstvu

Aleksandra ŽIGO JONOZOVIČ¹

Delo je prispelo 27. julija 2006; sprejeto je bilo 18. avgusta 2006.
Received July 27, 2006; accepted August 18, 2006.

IZVLEČEK

Biotska raznovrstnost v kmetijstvu (BRK) vključuje dele biotske raznovrstnosti, povezane s kmetijstvom in pridobivanjem hrane, med katerimi imajo poseben pomen genski viri. Temeljna izhodišča pravne ureditve varstva okolja in ohranjanja naravne dediščine so zapisani v Ustavi Republike Slovenije. V Sloveniji imamo celosten pristop urejanja pravnega varstva okolja, pri katerem je na samem vrhu celostni Zakon o varstvu okolja. Pod njim so posamezni zakoni, ki razčlenjujejo njegove določbe ter jih prilagajajo posebnostim varstvenega področja. Na področju varstva biotske raznovrstnosti in naravnih vrednot imamo Zakon o ohranjanju narave (ZON). Analiza je pokazala, da Zakon ne obravnava kmetijske biotske raznovrstnosti ter da se je njeno varstvo oblikovalo znotraj kmetijske zakonodaje, neodvisno od okoljske. V predpisih obeh se uporabljata neodvisni vrednostni lestvici naravnih dobrin (naravne vrednote oz. avtohtone sorte in pasme), ki nista povezani v logično celoto. Vključevanje varstva biotske raznovrstnosti v kmetijstvu v sistem okoljske zakonodaje bi bilo mogoče s spremembo ZON, in sicer z določilom o prenosu pristojnosti za agrobiodiverzitetu na kmetijsko zakonodajo. Ustrezna povezava med okoljsko in kmetijsko zakonodajo na področju varstva genskih virov v kmetijstvu bi bila smiselna uporaba statusa naravne vrednote za tiste dele BRK, ki imajo za Slovenijo določeno kulturno, zgodovinsko in/ali znanstveno vrednost.

Ključne besede: zakonodaja, predpisi, biotska raznovrstnost, kmetijska biotska raznovrstnost, genski viri, kmetijstvo, naravni viri, naravne vrednote, avtohton, domač.

ABSTRACT

ALIGNMENT OF SLOVENIAN ENVIRONMENTAL AND AGRICULTURAL LEGISLATION IN THE SCOPE OF AGRICULTURAL GENETIC RESOURCES CONSERVATION

Agricultural biodiversity (agrobiodiversity) encompasses components of biodiversity relevant to food and agriculture, and the genetic resources are its important part. The fundamental premise for legal protection of environment and conservation of natural heritage in Slovenia is given by the Constitution. The Environment Protection Act is an umbrella act for environmental protection and all other relevant legal provisions are more specific regulations adjusted to distinctive features of particular sectors. Protection of biodiversity and Slovenia's

¹ LUTRA, Inštitut za ohranjanje naravne dediščine, Opekarska 11, 1000 Ljubljana, Slovenija, in Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, Groblje 3, 1230 Domžale, e-pošta: aleksandra.lutra@siol.net, aleksandra.zigo@bf.uni-lj.si, mag., univ. dipl. inž. agr.

valuable natural features is provided by the Nature Conservation Act (NCA). Analysis of that and other legal sources shows that NCA does not regulate agricultural biodiversity, and that there is no connection between environmental and agricultural legislation regarding agrobiodiversity, or more specifically, agricultural genetic resources. Both legislations use separate scales for the validation of natural resources (valuable natural features vs. autochthonous cultivars and breeds, respectively). One possible way of integrating agrobiodiversity aspects into Slovenian environmental legislation would be by adding provisions to NCA to transfer authority for agrobiodiversity to agricultural legislation. An appropriate way of linking environmental and agricultural legislation in the matter of protection of genetic resources for food and agriculture would be possible by granting valuable natural feature status to those parts of agrobiodiversity which have particular historical, cultural and/or scientific value for Slovenia.

Key words: legislation, regulations, biodiversity, agrobiodiversity, genetic resources, agriculture, natural resources, natural values, autochthonous.

1. UVOD

Biotska raznovrstnost v kmetijstvu – BRK (agrobiodiverziteteta – agrobiodiversity oz. agricultural biodiversity) je širok pojem, ki vključuje dele biotske raznovrstnosti, ki imajo določen pomen za kmetijstvo in pridobivanje hrane. Je rezultat medsebojnega delovanja okolja, genskih virov ter človekovega večtisočletnega upravljanja in rabe. Ne zajema samo vrstno in kmetijsko-ekosistemsko raznovrstnost, ampak tudi kulturno raznovrstnost, torej je pomemben del naravne in tudi kulturne dediščine.

Slovenija je Konvencijo o biološki raznovrstnosti podpisala v Riu de Janeiru 13. 6. 1992 in jo ratificirala leta 1996. Že od začetka njenega izvajanja se je znotraj same konvencije oblikovalo tudi področje ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu. V tem času je konferenca pogodbenic sprejela kar nekaj sklepov, ki so neposredno pomembni za BRK. Kljub temu pa se BRK v Sloveniji kot del biotske raznovrstnosti neposredno omenja v dokumentu, ki obsega širše področje biotske raznovrstnosti šele leta 2002, v Pregledu stanja biotske raznovrstnosti in krajinske pestrosti v Sloveniji oz. v sočasno nastali Strategiji ohranjanja biotske raznovrstnosti v Sloveniji.

Leta 1999 je Državni zbor sprejel Zakon o ohranjanju narave (ZON), ki naj bi določal ukrepe ohranjanja biotske raznovrstnosti in sistem varstva naravnih vrednot, s čimer naj bi prispeval k ohranjanju narave.

Zanimalo nas je, kako okoljska zakonodaja obravnava genske vire v kmetijstvu kot del biotske pestrosti ter kako je ohranjanje le-teh vključeno v sistem okoljske zakonodaje in varstva naravnih vrednot.

2. BIOTSKA RAZNOVRSTNOST V KMETIJSTVU V DOKUMENTIH KONVENCIJE O BIOLOŠKI RAZNOVRSTNOSTI

Za potrebe Konvencije o biološki raznovrstnosti biotska raznovrstnost v kmetijstvu pomeni raznovrstnost med živimi organizmi, ki so povezani s pridelovanjem kmetijskih rastlin in rejo živali, in ekološki kompleks, katerega sestavni del so; to

vključuje raznovrstnost znotraj vrste, med vrstami in med ekosistemi (Convention on ..., 1996).

Razsežnosti BRK² so predstavljene v dokumentu konvencije (Convention on ..., 1999):

A) Genski³ viri v kmetijstvu in prehrani (vrste, pasme in sorte, njihovi divji sorodniki in gozdni genski viri) vključujejo:

1. rastlinske genske vire, vključno s travniškimi in pašniškimi vrstami ter z gozdnimi genskimi viri,
2. živalske genske vire, vključno z genskimi viri rib (veliko stvari s področja genskih virov rib je mogoče upoštevati v programih za celinske vode ter morsko in obalno biotsko raznovrstnost, pri čemer pa je poudarek na akvakulturah in marikulturah, vključno z rejo rib kot sestavnim delom kmetovanja),
3. mikrobne genske vire (vključno z rizobnimi bakterijami, glivami, kot so kvasovke itn.).

Našteti genski viri so temelj v kmetijski pridelavi. Kultivirane vrste, vključno z udomačenimi (domesticiranimi), sodijo v kategorijo tako imenovane načrtovane BRK. Mednje sodijo tudi prostoživeče rastline in živali, s katerimi upravlja človek. Raznovrstnost je pomembna na vrstnem in genskem nivoju, ker omogoča naključne in tudi načrtovane žlahniteljske izboljšave. Medsebojni vpliv okolja, genskih virov in upravljalvske prakse, ki se pojavlja v razmerah *in situ*, znotraj kmetijskih ekosistemov omogoča vzdrževanje dinamičnega nabora BRK. To dopolnjujejo formalni žlahniteljski programi, vključno z rabo nove biotehnologije, ki večinoma rabi *ex situ* genske vire. Nova biotehnologija omogoča tudi načine povečevanja raznovrstnosti genskih virov.

B) Deli BRK, ki prispevajo ekološko korist, večinoma sodijo v kategorijo tako imenovane pridružene BRK in vključujejo:

1. funkcionalno biotsko raznovrstnost v kmetijskih produkcijskih sistemih, ki jo zagotavljajo različni organizmi:
  - za kroženje hranil, razkroj organske snovi in ohranjanje rodovitnosti tal (talni mikroorganizmi, deževniki, mravlje, različni simbionti ...);
  - za uravnavanje bolezni in škodljivcev;
  - oprasovalci (večinoma čebele in druge žuželke, tudi nekateri ptiči, netopirji itn.);
2. biotska raznovrstnost, ki omogoča ekološke storitve v širšem pomenu. To so storitve, ki so pomembne za kmetijstvo na krajinskem nivoju ali na nivoju sistema kmetovanja (kroženje vode, vzdrževanje kakovosti voda, regulacija površinskega odtoka, uravnavanje lokalnega podnebja, vezava ogljika ter ohranjanje habitatov);
3. mikroorganizmi.

Na oblikovanje BRK pomembno vplivajo abiotski dejavniki.

Kmetijska biotska raznovrstnost je večinoma oblikovana s človekovo dejavnostjo in upravljalvsko prakso. Socio-ekonomska in kulturna razsežnost vključuje (Convention on ..., 1999):

- tradicionalno in lokalno znanje o BRK, kulturne dejavnike in procese sodelovanja,
- socio-ekonomsko okolje, vključno s trgovinskimi in tržnimi praksami ter z lastninskimi pravicami.

3. PRAVNA UREDITEV VARSTVA GENSKIH VIROV V SLOVENIJI

Temeljna izhodišča pravne ureditve varstva okolja in ohranjanja naravne dediščine so zapisana v Ustavi Republike Slovenije.

Zakoni in drugi predpisi morajo biti v skladu s splošno veljavnimi načeli mednarodnega prava in mednarodnimi pogodbami, ki obvezujejo Slovenijo. Ratificirane in objavljene mednarodne pogodbe veljajo neposredno (zato mora normativna ureditev varstva biotske raznovrstnosti izhajati tudi iz mednarodnih pogodb, ki zavezujejo Slovenijo). To je pomembno za ohranjanje narave in varstvo okolja, saj so konvencije s področja, h katerim je pristopila, sestavni del našega pravnega reda. Na podlagi njegovih določb se lahko glede na hierarhijo pravnih aktov izključi uporaba določb zakonov in podzakonskih predpisov, ki še niso usklajeni ali so v nasprotju z določbami omenjenih konvencij in mednarodnih pogodb (Pregled stanja biotske ..., 2002).

3.1 Okoljska zakonodaja

V Sloveniji smo začeli uveljavljati celosten pristop urejanja pravnega varstva okolja. "Zakonodajni sistem dobiva podobo piramide, v kateri se v hierarhičnem zaporedju nahaja na samem vrhu celostni Zakon o varstvu okolja, pod njim so posamezni zakoni, ki razčlenjujejo njegove določbe ter jih prilagajajo posebnostim varstvenega področja. Na dnu hierarhične lestvice so podzakonski in upravni splošni predpisi, ki konkretizirajo zakonske določbe, bodisi glede na področne ali krajevne posebnosti in potrebe posameznih varstvenih objektov, ki jih je treba varovati." "Posebni zakoni so usklajeni s celostnim zakonom glede načina in sredstev pravnega varstva (...)" (Šturm, 1996, cit. po Štovičej, 2000).

Zakon o varstvu okolja (ZVO) iz leta 1993 je postavil pravne okvirje za "okolje ohranjajoč razvoj", ki sistemsko vključuje tudi ohranjanje biotske raznovrstnosti (Poročevalec DZ, 63/98, cit. po Štovičej, 2000). Poleg tega je ZVO sistemsko spremenil področje naravne in kulturne dediščine. Pojem naravne dediščine je nadomestil s pojmom naravnih vrednot (te so umeščene med naravne dobrine). S takšno ureditvijo je Zakon o varstvu okolja prenesel zaščito naravnih vrednot na Zakon o ohranjanju narave (Poročevalec DZ, 63/68, cit. po Štovičej, 2000), ki je preklical veljavnost Zakona o naravni in kulturni dediščini na področju varstva naravne dediščine.

Novejši Zakonu o varstvu okolja iz leta 2004 (ZVO-1) nekoliko drugače določa svoj namen in cilje. Namen varstva okolja je spodbujanje in usmerjanje takšnega družbenega razvoja, ki omogoča dolgoročne možnosti za človekovo zdravje, počutje in kakovost njegovega življenja ter ohranjanje biotske raznovrstnosti. Med cilji varstva okolja je tudi trajnostna raba naravnih virov. Zakon je vnesel tudi nekaj sprememb v pojmovniku⁴.

- **Narava** je celotnost materialnega sveta in sestav z naravnimi zakoni med seboj povezanih in soodvisnih delov ter procesov. Človek je sestavni del narave.
  - **Deli okolja** so tla, mineralne surovine, voda, zrak in živalske ter rastlinske vrste, vključno z njihovim genskim materialom. Biotska raznovrstnost je biotska raznovrstnost po predpisih o ohranjanju narave.
  - **Naravna dobrina** je del narave in je lahko naravno javno dobro, naravni vir ali naravna vrednota.
  - **Naravno javno dobro je** del okolja, na katerem je z zakonom vzpostavljen status javnega dobra.
  - **Naravni vir** je del okolja, kadar je predmet gospodarske rabe.
  - **Naravna vrednota** je naravna vrednota po predpisih o ohranjanju narave.

Z določili o terminih je ZVO-1 prenesel pristojnost za biotsko raznovrstnost in naravne vrednote na Zakon o ohranjanju narave. Le-ta določa ukrepe ohranjanja biotske raznovrstnosti in sistem varstva naravnih vrednot, s čimer naj bi prispeval k ohranjanju narave.

Kako je v njem obravnavana kmetijska biotska raznovrstnost, ki je del biotske raznovrstnosti?

Biotska raznovrstnost je obravnavana po 2. členu Zakona o ohranjanju narave raznovrstnost živih organizmov. Le-ta vključuje raznovrstnost znotraj vrst in med različnimi vrstami, gensko raznovrstnost ter raznovrstnost ekosistemov.

V 11. členu je zapisano, da so sestavine biotske raznovrstnosti rastlinske in živalske vrste, njihov genski material in ekosistemi. Glede na to, da sta po istem členu pojma rastlinska in živalska vrsta omejena samo na prostoživeče, potem kmetijske rastline in živali niso del biotske raznovrstnosti, kar je v nasprotju z 2. členom istega zakona ter z določili Konvencije o biološki raznovrstnosti.

Zaradi navedenega omejevanja na prostoživeče rastline in živali ZON ne definira genskih bank v njihovem splošnem pomenu, temveč ožjem – genske banke prostoživečih rastlin in živali.

Zakon samo v enem členu obravnava del biotske raznovrstnosti v kmetijstvu, in sicer namenja določena sredstva ukrepom ohranjanja biotske raznovrstnosti kmetijskih zemljišč in gozdov v lasti države na zavarovanih območjih, ki jih je ustanovila država.

Postavlja se vprašanje: Ali lahko Zakon o ohranjanju narave uresniči svoj namen ohranjanja biotske raznovrstnosti, ko je iz svojih določil popolnoma izključil genske vire v kmetijstvu in prehrani, ki so sestavni del biotske raznovrstnosti v kmetijstvu?

3.2 Kmetijska zakonodaja

Varovanje biotske raznovrstnosti v kmetijstvu se je v slovenski zakonodaji razvijalo znotraj kmetijske zakonodaje, in sicer neodvisno od okoljske. Tako se tudi izraz biotska raznovrstnost v kmetijstvu v slovenskih predpisih prvič pojavi v Zakonu o kmetijstvu (ZKme) iz leta 2000: "Biotska raznovrstnost v kmetijstvu pomeni raznovrstnost živih organizmov, ki se uporabljajo v kmetijstvu ali so zanj potencialno zanimivi (kmetijske rastline in živali, mikroorganizmi). Ti organizmi so pod posebnim varstvom države." Določene prostoživeče vrste niso neposredno vključene,

ampak so zajete v pojmu "potencialno zanimivi organizmi". Iz določila sklepamo, da so vsi omenjeni organizmi pod posebnim varstvom in ne samo tisti, ki imajo za RS določeno kulturno, znanstveno in/ali zgodovinsko vrednost. Zakon predvideva podpore izvajanju okolju prijaznih kmetijskih dejavnosti, zlasti za ohranjanje kulturne dediščine in naravnih vrednot. Kaj več na področju naravnih vrednot, povezanih s kmetijsko dejavnostjo, ne ureja.

Zakon o kmetijstvu določa, da v javno službo na področju kmetijstva sodijo tudi naloge genske banke, ki so zlasti: zbiranje in evidentiranje avtohtonega genetskega materiala, vključno s starimi domačimi ali udomačenimi sortami kmetijskih rastlin ali avtohtonih pasem rejnih živali⁵ in drugih rastlin ali živali z uporabno vrednostjo. Obseg genske banke je z določilom "avtohton genetski material" in "z uporabno vrednostjo" zelo široko zastavljen in se lahko prepleta z gensko banko po določenih ZON (genska banka za prosto živeče rastline in živali)⁶. Da bi se izognili nepotrebnemu podvajanju, bi bilo treba opredeliti, kateri genski material zajema okoljska zakonodaja in katerega kmetijska zakonodaja.

Leta 2002 smo dobili Zakon o živinoreji (Zživ), v katerem je že v uvodnih določilih jasno, da poskuša sistematično urediti področje ohranjanja in varovanja biotske raznovrstnosti v živinoreji oz. kmetijstvu.

Opredelitev biotske raznovrstnosti v živinoreji kot dela biotske raznovrstnosti živih organizmov, ki se nanaša na živinorejo, je v zakonu ustrezna in jo je mogoče razumeti kot del BRK (poleg npr. biotske raznovrstnosti v rastlinski pridelavi ali pa v ribištvu in biotske raznovrstnosti prostoživečih živali in rastlin, ki so uporabne za človeka). Ta definicija nedvomno zajema tudi gojene prostoživeče živali. Zživ določa, da minister, pristojen za živinorejo, določa pogoje za gojitev prostoživečih živali v skladu z zakonom, ki ureja ohranjanje narave. V 67. členu je še zapisano, da "biotsko raznovrstnost v živinoreji predstavljajo vse pasme domačih živali v R Sloveniji." Omenjeni stavek poudarja, da biotsko raznovrstnost v kmetijstvu sestavljata domači in tuji genski material.

Genska banka je opredeljena v 3. členu kot nadzorovana reja domačih živali oziroma shranjevanje plemenskega materiala za namene ohranjanja biotske raznovrstnosti domačih živali; v prvem členu zakona je zapisano katerih. Genske banke so torej po Zakonu o živinoreji nadzorovana reja kopitarjev, govedi, prašičev, ovc, koz, kuncev, perutnine, rib in čebel oziroma shranjevanje plemenskega materiala za namene ohranjanja njihove biotske raznovrstnosti. V 1. členu zakona pa tudi drugod v besedilu je bil uporabljen termin "genske banke v živinoreji", ki pa terminološko zajema domače živali v reji in gojene prostoživeče živali, ki jih redimo zaradi pridobivanja hrane ali za druge gospodarske namene. Menimo, da je ustrezneje pojme natančno oblikovati kot pozneje omejevati njihov pomen (v omenjenem primeru bi bilo zato izraz "genska banka" smiselno zamenjati s terminom "genska banka domačih živali").

Postavlja se vprašanje: Določila katerega zakona se bodo uporabljala za shranjevanje genskega materiala prostoživečih živali, ki jih človek goji za svoje potrebe – Zakona o ohranjanju narave ali Zakona o živinoreji? Zato bi bilo bolje, če bi genske banke po tem zakonu zajemale domače živali v reji in gojene prostoživeče živali, ki jih redimo zaradi pridobivanja hrane ali za druge gospodarske namene (genske banke v živinoreji). Odvzem osnovnega materiala za gojenje prostoživečih živali pa bi moral biti usklajen z okoljsko zakonodajo. Prav tako bi morali zakonsko ločiti gojene in

prostoživeče rastline ter živali istega taksona. V Pravilniku o uvrstitvi ogroženih rastlinskih in živalskih vrst v rdeči seznam iz leta 2002 je npr. pri vrsti *Cyprinus carpio*, krapu, opomba, da velja samo za prostoživečo obliko, pri *Salmo marmoratus*, soški postrvi, pa te opombe ni. V slednjem primeru se srečujemo z dvojnimi statusom: po Zakonu o živinoreji ima soška postrv status avtohtone pasme domačih živali, po Zakonu o ohranjanju narave pa prostoživeče vrste, uvrščene v rdeči seznam, kar je v medsebojnem nasprotju.

V Zakonu o živinoreji je zapisano, da so avtohtone pasme pod posebnim varstvom države. To določilo je smiselno povezano s prej omenjenim določilom Zakona o kmetijstvu o posebnem varstvu organizmov, ki se uporabljajo v kmetijstvu ali so zanj potencialno zanimivi. Lahko postavimo vprašanje: Ali bodo vsi organizmi oz. slovenske domače pasme pod posebnim varstvom države ali samo tisti oz. tiste, ki imajo za Slovenijo določeno znanstveno, kulturno in/ali zgodovinsko vrednost?

Zživ določa, da R Slovenija mednarodno zavaruje ime in avtohtono pasmo v skladu z ratificiranimi mednarodnimi pogodbami in sporazumi. Edino mednarodno zavarovano ime geografskega porekla je ime lipicanec, in sicer za avtohtono pasmo konj, ki izvirajo z območja Lipice. To ime je zavarovano z uredbo Vlade RS na podlagi Zakona o industrijski lastnini (ZIL), Zakona o Vladi RS (ZVRS) in Sporazuma o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine. ZKme iz leta 2000 pa določa, da z označbo geografskega poimenovanja ni več mogoče označiti imen in nazivov rastlinskih sort in živalskih pasem. Trenutno na mednarodni ravni ni mogoče zavarovati starih pasem s sistemom varstva pravic intelektualne lastnine, ki bi bil podoben sistemu, ki ga predvideva Mednarodna pogodba o rastlinskih genskih virih v kmetijstvu in prehrani. Prav tako ni sistema varstva pravic intelektualne lastnine pri novoustvarjenih pasmah, ki bi bil enakovreden sistemu varstva žlahtniteljskih pravic. Področje varstva pravic intelektualne lastnine pri živalskih genskih virih na mednarodni ravni nima take tradicije kot pri rastlinskih genskih virih, razmere pa kažejo, da se bo to spremenilo. Zato bo za Slovenijo zelo pomembno, da te procese spremlja, se nanje ustrezno odziva in jih morebiti tudi sooblikuje.

V Sloveniji ni zakona, ki bi, podobno kot Zakon o živinoreji, urejal področje varovanja biotske raznovrstnosti kmetijskih rastlin oz. rastlinskih genskih virov v kmetijstvu.

Leta 1998 smo dobili Zakon o varstvu novih sort rastlin, ki je usklajen z mednarodno Konvencijo o varstvu novih sort rastlin iz leta 1991, ki jo je R Slovenija ratificirala l. 1999. Ta zakon določa postopek zavarovanja novih sort rastlin ter pridobitev in varstvo žlahtniteljske pravice. Torej zajema področje varstva intelektualne lastnine pri kmetijskih rastlinah (domačih in tujih sort), ki lahko traja 20 do 25 let.

Zavarovati je mogoče vsako sorto, ki je: nova, prepoznavna, izenačena, nespremenljiva in poimenovana v skladu z določbami tega zakona. Šteje se, da je sorta na dan prijave nova, če se je prodajala ali gospodarsko izkoriščala z dovoljenjem upravičenca v R Sloveniji največ eno leto, preden je bila vložena prijava, zunaj Slovenije pa največ štiri leta; v primeru večletnih lesnatih rastlin in vinske trte pa največ šest let pred dnem vložitve prijave. Sorta velja za splošno znano (od take se mora nova ločevati), zlasti če: je bila do dneva vložitve prijave v kateri koli državi zavarovana ali vpisana v sortno listo ali če se je semenski material sorte ali pridelek sorte do tistega dne že tržil ali uporabil v pridobitne namene.

Ta določila so zanimiva zaradi sistema varovanja avtohtonega kmetijskega materiala.⁷ Starih sort ni mogoče prijaviti kot nove sorte, tudi če se jih preimenuje, ker so jih že tržili. Zato bi lahko začeli oblikovati sistem varstva starejših slovenskih sort, ki bi jih lahko vključili v multilateralni sistem, ki ga predvideva Mednarodna pogodba o rastlinskih genskih virih v kmetijstvu in prehrani.

3.3 Usklajenost okoljske in kmetijske zakonodaje

Iz napisanega sledi, da kmetijska zakonodaja posebno pozornost namenja ohranjanju kmetijske biotske raznovrstnosti, še posebno ohranjanju avtohtonih genskih virov v kmetijstvu.

Želeli smo poiskati način systemskega vključevanja oz. povezave biotske raznovrstnosti v kmetijstvu oz. kmetijskih genskih virov v okoljsko zakonodajo.

Biotska raznovrstnost v kmetijstvu je rezultat medsebojnega vpliva naravnega genskega materiala, podnebnih razmer in upravljalvske prakse.

Iz določil je ZVO-1 je razvidno, da so genski viri v kmetijstvu del narave oz. okolja, zato tudi naravne dobrine. Ker so predmet gospodarske rabe, nedvomno sodijo tudi med naravne vire.

Pomembno je ločevati med ohranjanjem in varovanjem naravnih virov ter ohranjanjem in varovanjem naravnih vrednot.

Postavlja se vprašanje: Ali so genski viri v kmetijstvu tudi naravne vrednote?

Področje naravnih vrednot, kot smo že napisali, ureja Zakon o ohranjanju narave. Po ZON so naravne vrednote: "zlasti geološki pojavi, minerali in fosili ter njihova nahajališča, površinski in podzemski kraški pojavi podzemne jame, soteske in tesni ter drugi geomorfološki pojavi, ledeniki in oblike ledeniškega delovanja, (...) rastlinske in živalske vrste, njihovi izjemni osebki ter njihovi življenjski prostori, ekosistemi, krajina in oblikovana narava." Naravna vrednota je poleg redkega, dragocenega ali znamenitega naravnega pojava tudi drug vredni pojav, sestavina oz. del žive ali nežive narave, naravno območje ali del naravnega območja, ekosistem, krajina ali oblikovana narava. Zaradi določil zakona o pomenu izrazov naravne vrednote ZON zajemajo samo prostoživeče rastlinske in živalske vrste, zato povezave med kmetijskimi genskimi viri in naravnimi vrednotami ne moremo opraviti po tej poti, ampak bi to lahko opravili prek določila o vrednem delu žive ali celo prek oblikovane narave. Uredba o zvrsteh naravnih vrednot iz leta 2002, katere podlaga je ZON⁸, opisuje oblikovano naravno vrednoto kot "del narave, ki jo je človek oblikoval z namenom vzgoje, izobraževanja, oblikovanja krajinskih elementov ali katerim drugim namenom ter je ekosistemsko in znanstveno-raziskovalno ali pričevalno pomemben." Genske vire v kmetijstvu, ki imajo za Slovenijo določeno kulturno, znanstveno, zgodovinsko ali estetsko vrednost, bi vsekakor lahko uvrstili med naravne vrednote. Za to v predpisih ni nobenih zadržkov, ker so naravne vrednote tako rastlinske in živalske vrste (oz. živi del narave) kot objekti oblikovane narave; za sorte in pasme lahko rečemo, da so oboje. Torej bi bila uvrstitev pomembnejših kmetijskih genskih virov med naravne vrednote prek Zakona o ohranjanju narave mogoča, čeprav nekoliko prisiljena. V novejšem Zakonu o varstvu okolja pa, žal, ni več določila, da zakon določa, kaj šteje za naravne vrednote, ki bi omogočilo preprosto uvrstitev delov kmetijske biotske raznovrstnosti v vrednostno lestvico

okoljske zakonodaje s sprejetjem specialnega zakona (npr. zakona o ohranjanju biotske raznovrstnosti v kmetijstvu), ki bi vseboval določilo o dodelitvi statusa naravne vrednote pomembnejšim sestavinam kmetijske biotske raznovrstnosti.

Postavlja se vprašanje: Kateri genski viri v kmetijstvu izpolnjujejo pogoje za naravne vrednote?

Omenili smo že, da bi genske vire, ki imajo določeno kulturno, znanstveno, zgodovinsko ali estetsko vrednost, lahko uvrstili med naravne vrednote, za kar bi bilo treba oblikovati ustrezen vrednostni sistem, ki ga zaenkrat ni. Le-ta bi bil temelj za dodeljevanje pravnega statusa kmetijskim genskim virom, ki bi bil usklajen s kmetijsko in okoljsko zakonodajo. Zanimivo je, da so v Pravilniku o določitvi in varstvu naravnih vrednot v R Sloveniji na seznamu naravnih vrednot tudi izjemna drevesa jablan in hrušk. Ali je to tisti del kmetijskih genskih virov, ki ima za Slovenijo kulturno, zgodovinsko in znanstveno vrednost?

Pogosto, ko razpravljamo o vrednejših delih kmetijske biotske raznovrstnosti, pomislimo na domače (avtohtone) pasme in sorte. To dejstvo samo po sebi ne more biti odločilno. Domače sorte in pasme, kot deli BRK, nastajajo in izginevajo pod pritiskom selekcije. Nezanimive kombinacije genov zelo hitro izginevajo, že v procesu žlahtnjenja (formalnem in neformalnem). Glavni pokazatelj uporabne vrednosti določenih genskih kombinacij je trajanje njihove rabe, kar pa je odvisno od okoljskih in socio-ekonomskih razmer v danem časovnem obdobju. Vsekakor bi bilo smiselno vrednosti, ki se pogosto pripisujejo izrazu avtohton – kulturna, zgodovinska in znanstvena – vključiti v vrednostno lestvico za pridobivanje statusa naravne vrednote. Tako bi lahko starejši avtohton kmetijski genski material, ki bi izpolnjeval določena merila vrednostne lestvice, pridobil status naravne vrednote na podlagi predloga za to pooblaščen ustanove. Novejši kmetijski genski material pa bi tak status lahko pridobil po avtomatski prijavi šele po poteku žlahtniteljskih pravic. Če le-te niso bile varovane, pa po enakem postopku kot starejši genski material. Tak sistem bi omogočil varovanje pomembnejšega dela slovenskega kmetijskega genskega materiala ter bi pri novejšem avtohtonem materialu omogočal prehod iz enega sistema varstva v drugega. Pri varstvu avtohtonih pasem domačih živali pa bi bilo treba sistem preoblikovati na podlagi posebnosti tega področja.

4 SKLEPI

Genski viri v kmetijstvu so del biotske raznovrstnosti v kmetijstvu in biotske raznovrstnosti v celoti. Po Zakonu o varstvu okolja so genski viri v kmetijstvu naravna dobrina, opredeljena kot naravni viri.

Zakon o ohranjanju narave naj bi določal ukrepe ohranjanja biotske raznovrstnosti in sistem varstva naravnih vrednot, s čimer naj bi prispeval k ohranjanju narave. Zakon svojega namena na področju ohranjanja biotske raznovrstnosti ne more izpolniti, ker je iz svojih določil popolnoma izključil pomemben del biotske raznovrstnosti – genske vire v kmetijstvu in prehrani. V zakon bi bilo treba vključiti določilo o prenosu pristojnosti za kmetijsko biotsko raznovrstnost na predpise kmetijske zakonodaje.

Varstvo kmetijske biotske raznovrstnosti se je v Sloveniji oblikovalno znotraj kmetijske zakonodaje, neodvisno od okoljske. Posebna pozornost se namenja ohranjanju genskih virov v kmetijstvu, še posebno avtohtonih. V določenih primerih se na področju genskih virov v kmetijstvu prepletata pristojnosti okoljske in kmetijske zakonodaje (genske banke v kmetijstvu, genske banke po ZON, varovanje soške postrvi ...).

Okoljska in kmetijska zakonodaja neodvisno razvijata vrednostno lestvico naravnih dobrin (sistem varstva naravnih vrednot oz. varstvo avtohtonega kmetijskega genskega materiala), ki med seboj nista povezani v logični sistem. Povezovanje obeh sistemov varovanja na področju genskih virov v kmetijstvu in prehrani bi bilo mogoče prek dodeljevanja statusa naravnih vrednot določenim sortam in pasmam, na podlagi dogovorjenih meril – avtohtonost je le eno med njimi.

5 OPOMBE

- ² V terminologiji FAO biotska raznovrstnost v kmetijstvu obsega področje rastlinske pridelave, reje živali, ribištva in gozdarstva – vključno z upravljanjem s prostoživečimi živalmi in zavarovanimi območji (Convention on ..., 1997).
- ³ V angleščini se uporablja termin "genetic resources". Pri nas se izraz "genetic" včasih prevaja kot genski včasih pa kot genetski. Termina "genski" in "genetski" se ločita po pomenu podobno kot "biotski" in "biološki".
- ⁴ Zakon iz leta 1993 je vseboval pojem, ki ga tako kot pojem naravna dediščina zasledimo v Ustavi, in sicer naravno bogastvo, ki je bilo opredeljeno kot redka, dragocena ali vrednejša naravna dobrina. Takih pojmov v ZVO-1 in ZON ni več.
- ⁵ Rejne živali so živali, ki se vzrejajo ali redijo za proizvodnjo hrane oziroma za proizvodnjo volne, kože, krzna ali druge gospodarske namene.
- ⁶ Zakon o živinoreji iz l. 2002 se omejuje na genske banke domačih živali.
- ⁷ Pomen pojma avtohton kmetijski material je v svoji magistrski nalogi podrobno pojasnila A. Žigo Jonozovič (2004).
- ⁸ Leta 2004 je na podlagi zakona minister za okolje, prostor in energijo izdal Pravilnik o določitvi in varstvu naravnih vrednot, v katerem so zvrsti naravnih vrednot opredeljene enako kot v uredbi.

6 VIRI

Convention on Biological Diversity: UNEP/CBD/SBSTTA/2/10 – Agricultural biological diversity. 1996. <http://www.biodiv.org> (jan. 2001).

Convention on Biological Diversity: UNEP/CBD/SBSTTA/5/10 – Agricultural biodiversity: assessment of ongoing activities and priorities for a programme of work. 1999. <http://www.biodiv.org> (jan. 2001).

Pravilnik o določitvi in varstvu naravnih vrednot. Ur. l. RS, št. 111/2004.

Pravilnik o uvrstitvi ogroženih rastlinskih in živalskih vrst v rdeči seznam. Ur. l. RS, št. 82/2002.

Pregled stanja biotske raznovrstnosti in krajinske pestrosti. 2001. Hlad B., Skoberne P. (ur.). Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor Agencija RS za okolje: 224 str.

Strategija ohranjanja biotske raznovrstnosti v Sloveniji. 2002. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor: 78 str.

- Štovičej G. 2000. Pravna ureditev varovanja biotske raznovrstnosti. Diplomski naloga. Univerza v Ljubljani, Pravna fakulteta: 55 str.
- Uredba o geografski označbi Lipicanec. Ur. l. RS, št. 4/1999.
- Uredba o zvrsteh naravnih vrednot. Ur. l. RS, št. 52/2002, 67/2003.
- Ustava RS. Ur. l. RS, št. 33/1991.
- Zakon o industrijski lastnini /ZIL-1/ Ur. l. RS, št. 45/2001, 96/2002, 37/2004, 20/2006.
- Zakon o industrijski lastnini /ZIL/ Ur. l. RS, št. 13/1992, 27/1993, 34/1997.
- Zakon o kmetijstvu /ZKme/ Ur. l. RS, št. 54/2000, 16/2004 Odl. US: U-I-211/00-16, 45/2004-ZdZPKG, 20/2006.
- Zakon o ohranjanju narave (uradno prečiščeno besedilo) /ZON-UPB2/ Ur. l. RS, št. 96/2004.
- Zakon o ohranjanju narave /ZON/ Ur. l. RS, št. 56/1999 (31/2000 - popr.), 110/2002-ZGO-1, 119/2002, 41/2004, 61/2006-ZDru-1.
- Zakon o ratifikaciji Konvencije o biološki raznovrstnosti. Ur. l. RS-MP, št. 7/1996.
- Zakon o ratifikaciji Marakeškega sporazuma o ustanovitvi Svetovne trgovinske organizacije. Ur. l. RS-MP, št. 10/95.
- Zakon o ratifikaciji Mednarodne konvencije o varstvu novih sort rastlin. Ur. l. RS-MP, št. 13/1999.
- Zakon o varstvu naravne in kulturne dediščine. Ur. l. SRS, št. 1/1951, 42/1986, 8/1990 in RS, št. 26/1992.
- Zakon o varstvu novih sort rastlin /ZVNSR/ Ur. l. RS, št. 86/1998, 61/2006.
- Zakon o varstvu okolja /ZVO/ Ur. l. RS, št. 32/1993, 44/1995 Odl.US: U-I-32/95-20, 1/1996, 9/1999 Odl.US: U-I-312/96, 56/1999-ZON (31/2000 - popr.), 86/1999 Odl. US: U-I-64/96, 22/2000-ZJS, 82/2001 Odl.US: U-I-92/99-9, 67/2002-ZV-1, 41/2004-ZVO-1.
- Zakon o varstvu okolja /ZVO-1/ Ur. l. RS, št. 41/2004, 17/2006, 20/2006, 28/2006 Skl.US: U-I-51/06-5, 49/2006-ZMetD, 66/2006 Odl. US: U-I-51/06-10.
- Zakon o živinoreji /ZŽiv/ Ur. l. RS, št. 18/2002, 110/2002-ZUreP-1 (8/2003 - popr.), 110/2002-ZGO-1, 45/2004-ZdZPKG.
- Žigo Jonozovič A. 2004. Ohranjanje biotske raznovrstnosti v slovenskem kmetijstvu v luči mednarodne pravne ureditve. Magistrski naloga. Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta: 113 str.